

FRAN RUVIRA

El Carxe, la darrera expansió

Una exposició de l'Institut d'Estudis Catalans, i l'estrena d'un film que pren el paisatge, la gent i la parla del Carxe com a referent posen d'actualitat aquest tros de territori: un enclavament de la llengua catalana, a Múrcia.

“**U**na conquesta d'aladre, no d'espasa.” Vet aquí la gràfica definició que va encunyar, els anys 70, el poeta i periodista de Monòver Antoni Ròdenas quan descrivia aquest bell fruit de “la darrera conquesta territorial portada a terme per gent de llengua catalana”. Són menys de dos habitants per cadascun dels 300 quilòmetres quadrats. Una vintena de nuclis de població, masos i llogarets. Economia agrícola-

la. Una petita franja de terra i de cel immens aferrada a la comarca de les Valls del Vinalopó, però d'administració murciana. I on –ves– resulta que parlen català. Des del segle XIX. Va ser per la fil·loxera, que grups de llauradors de Monòver i Novelda i el Pinós es van moure cap a aquestes terres, a final del segle XIX. La vinya havia quedat arrasada, cercaven espais de cultiu, en aquesta llenca de terra n'hi havia, es van oferir en

emfiteusi per a l'explotació agrícola i es van omplir de valencians. Per l'època (entre 1878 i 1887, sobretot), per l'orografia (aquest paisatge sec de pedres i matolls) i per l'acció humana, tot plegat recorda la imatge fílmica de l'oest americà. Era més o menys zona de ningú i ocupaven les terres com si fora la conquesta del *far west*”.

Territori de frontera. L'Institut d'Estudis Catalans ha aprofitat que un jove cineasta de la zona hi volia rodar i mostrar en un film el català tan viu que s'hi parla, per a organitzar una exposició itinerant sobre aquesta poc coneguda realitat lingüística. Brauli Montoya, delegat del president del IEC a Alacant, Ester Limorti, Alba Montoya i Fran Ruvira, en són els comissaris, juntament amb el profes-

Una bella imatge del Carxe, segons la càmera atenta de Fran Ruvira, al film Orson West.

sor de la Universitat d'Alacant Vicent Beltran. Amb ell passem pels plafons ordenats d'història i sociolingüística. D'entrada, sobta com és de petita la realitat de què parlem: "geogràficament, és una part minúscula del terme de lecla, una part minúscula del terme de Jumella i una part minúscula del terme de Favarella", ens resumeix Beltran. Per diversos motius, però, els habitants del Carxe se senten poc vinculats als seus respectius espais administratius, i es relacionen, sobretot, amb el Pinós, a l'altra banda de la ratlla.

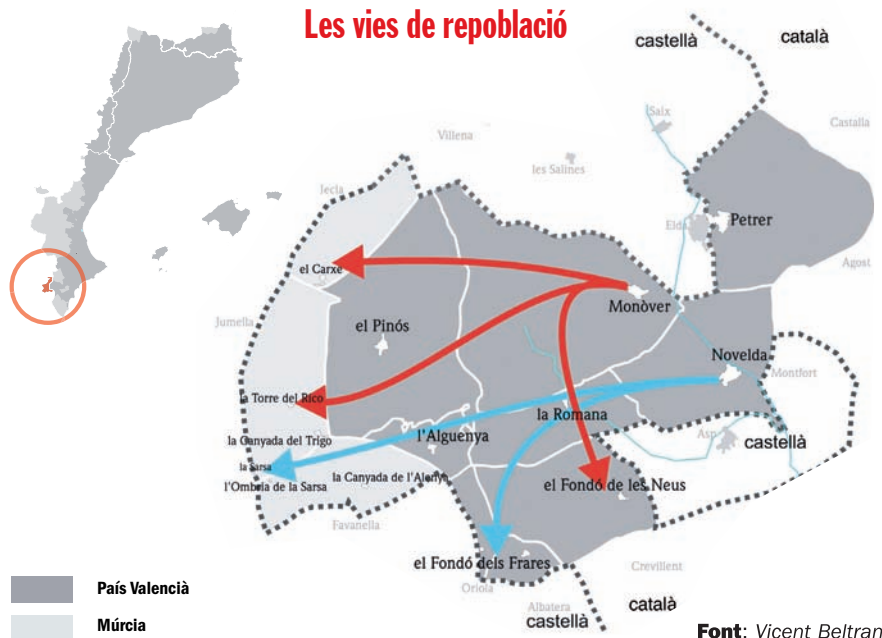
I la gent del Pinós els tracta, naturalment, per llengua i cultura i per tot, "com a valencians", s'explica Beltran. "Evidentment que no els diuen murciàns: són veïns, com els dels altres pobles. No els veuen gens exòtics ni amb cara de res, diguem: són els del Carxe, els de la Torre del Rico, els dels Escandells. Si insisteixes molt a preguntar, et diran que sí, que depenen de Múrcia però vénen al Pinós per a tot. Interpreten que són valencians que els ha tocat

la ratlla. Però allà la ratlla no la veus." En realitat, tampoc no es pot parlar del Carxe com si fos una comarca. Vicent Beltran, de fet, prefereix emprar el terme genèric de "territori del Carxe". Per la serra que li dóna nom, i que és la més alta de la zona (1.371 metres de roca calcàreo-margosa), i perquè (precisament per influència seva), així s'anomena el poble que li neix a la falda, que té per nom oficial *el Raspai* i que és un nucli important d'una zona habitada a còpia de petits assentaments, com esquitxos en una terra pedregosa. En realitat, però, encara que des de fora ens hàgim acostumat a dir-ne Carxe, del conjunt, "per a simplificar", els seus veïns del Pinós, per exemple, "només diuen *carxeros* als d'aquest llogaret. Després cadascú té el seu nom: els de ls Martines, els *canyaltrigueros*, segons".

Canyaltrigueros, sí, els de la Canyada del Trigo. "I que conste que allà diuen *blat* i no *trigo*", puntualitza de seguida el filòleg. Són coses de la toponímia. Petjades de la història. "Els topònims

que van crear ells, sí que els van fer en valencià. Però si en arribar n'hi havia que ja eren molt fixats, es van quedar com eren abans." Fa una pausa i repassa noms i evocacions: l'Alberquilla i el Canalis de Crespo, "que ja es veu de seguida que és un cognom"; la Canyada de l'Alenya ("els murciàns ho escriuen 'de-la-leña', però té el mateix ètim que el topònim de l'Alguenya", allà a tocar, a l'altra banda de la ratlla autonòmica; ells, a més, "s'autodiuen dels Martines, perquè són descendents de novelders de cognom, majoritàriament, Martínez"); la Canyada del Trigo, els Càpitos, "que és un nom: Agapito"; el Carrascalejo, "castellà: a la part murciàna hi ha moltíssims topònims en *-ejo*"; el Raspai (que en diuen el Carxe), les Cases del Conill, les Cases dels Frares, el Collado dels Gabriels, les Coves de Penya-roja, "tot en català"; els Escandells, la Torre del Rico, "un cognom de Novelda i un de Monòver: els topònims reflecteixen els repobladors"; l'Esperit Sant, l'Ombria de la Serra; Quitapellejos; la Sarsa

Les vies de repoblació

Font: Vicent Beltran

i l'Ombria de la Sarsa, “castellà catalanitzat, de *zarza*”; la Raixa, la Tosquilla, Xamaleta.

Sigui com sigui, la relació entre aquests poblets i masos i petits assentaments humans, és en horitzontal, seguint la geografia i el comerç i l'afinitat cultural també: “És una mica com passa a la Franja de Ponent”, raona Vicent Beltran. Aquí, a més, hi ha el pol d'atracció del Pinós, un nucli important a la banda administrativa del País Valencià, que queda si fa no fa al centre de la llenca del territori del Carxe i on pràcticament tota la gent dels pobles i poblets “coincideixen per a anar a comprar”. És clar que, com també passa a la zona de la Franja, hi ha qui tiba en direcció contrària de les relacions naturals, maldant per a fer anar la gent cap on el sol es pon. Ens explica Vicent Beltran, per exemple, que als joves del Carxe, que fins fa ben poc tenien escola, “ara han quedat obligats a anar a l'institut de Iecla”. Encara que això signifiqui fer un fum de quilòmetres.

Els “herois de la llengua”. Estudiant les variants dialectals i confrontant-ho amb les dades històriques, Vicent Beltran i Ester Limorti han confeït el mapa del repoblament. I mostra com, a grans trets, la part nord del territori del Carxe va ser repoblada per gent provinent de Monòver, i la part sud, de Novelda. Més que això: de fet, resseguint

els trets lingüístics han dibuixat també els corredors migratoris que, abans, al segle XVII, havien repoblat les actuals valls del Vinalopó després de l'expulsió dels moriscos: “La gent de Monòver ve majoritàriament de la foia de Castalla”, ens resumeix Beltran. “Van passar per Petrer, que se'n va quedar molts però també té repobladors d'altres llocs, i van anar fins a Monòver.” I d'allà, els seus descendents, més cap a l'oest, al Pinós. I després, al Carxe. Per tant, recapitula Beltran, “és la línia Castalla - Monòver - el Pinós - zona nord de la regió del Carxe”. Mentre que a l'altra línia de repoblació, la que va partir de Novelda cap a la zona sud del Carxe passant per la Romana i l'Alguenya, per bé que també tenia població original de la Foia de Castalla i Biar, n'hi havia igualment del camp d'Alacant i d'Agost. Majoritàriament, de fet.

“I tot això es reflecteix després en el parlar”: nord i sud tenen variants diferents (amb l'excepció del Fondó de les Neus, que és al sud però va ser repoblat per gent de Monòver, i en conserva les característiques). A més dels trets lingüístics i la documentació, com que la repoblació al Carxe és tan recent, els investigadors n'han pogut resseguir, pràcticament, les petjades: “Mai no oblidaré una dona dels Martines, que Ester Limorti va entrevistar per als seus treballs de camp, Encarnació Beltran. Es va morir fa poc, a pràcticament cent anys.

Doncs quan en tenia cosa de vuitanta, encara recordava que el seu avi havia vingut de Novelda. Per tant, no era allò de ‘diuen que nosaltres venim de’, no. Ella recordava la persona concreta que havia vingut a repoblar”. No parlem d'un nombre gaire alt de persones, a més. Mai no ho ha estat. I d'un temps ençà s'ha reduït encara. Això vol dir que si els catalanoparlants vorejaven les 500 persones, l'any 2005, ara voregen les 400. Per a una població total de cosa de 750. “És una zona que es despobla”, ens explica Vicent Beltran. De fet, l'àrea que abastava el català en territori murcià ja s'ha reduït. Per despoblament de les zones més disperses. El fet és que les perspectives econòmiques hi són minses i el jovent, si se'n va a estudiar fora, sol passar que ja no torna. Si pregunteu a Vicent Beltran per la continuïtat de la llengua al Carxe us respondrà, possiblement, amb cara d'interrogant. Perquè hi ha un vent molt fort que hi bufa en contra: hi ha l'administració murciana, que no reconeix l'existència del català ni li dóna estatus jurídic ni res i hi ha, també, l'envelliment de la població. “És difícil fins i tot de crear un col·lectiu de defensa, de conscienciació de la llengua: és que no hi ha gent!” Amb tot, recorda també alguns testimonis emocionants: “Conec una dona, del Canalis de Crespo, al sud, que explica com va ser per a ella un descobriment espectacular veure el llibre de cultura popular d'Ester Limorti i Artur Quintana, trobar-hi les referències a la seua mare. I veure, sobretot, que la seua llengua s'escribia, que tenia prestigi i la valoraven des de fora.”

Si pregunteu a Vicent Beltran pel futur, hi posarà, efectivament, circumspèctament cara d'interrogant. Però tot seguit hi afegirà: “No pense que el català deixi de parlar-se perquè no es transmeti als fills. A diferència del que hem viscut en unes altres parts del domini lingüístic, ningú no podrà deixar-se de la fidelitat lingüística de la gent del Carxe. És només que la zona no dóna per a viure. Però jo els veig com uns herois: han estat valents: a la província de Múrcia han continuat parlant el català als fills. És un miracle.”

Núria Cadenes